

ODJURET
I LABYRINTEN
&
ANDRA
GREKISKA
MYTER

ANNIKA THOR. & JAKOB WEGELIUS

BONNIER
CARLSEN

EN SAGA OM TVÅ BRÖDER

Amphion och Zethus var tvillingbröder. När de hade blivit vuxna beslöt de sig för att bygga varsitt hus att bo i. Zethus arbetade flitigt alla dagens ljusa timmar och unnade sig knappt tid att äta. Han murade, snickrade, bar och släpade så att svetten rann.

Amphion var en skicklig musiker och kunde dikta långa, berättande sånger. Ofta avbröt han sig i arbetet med husbygget för att sätta sig ner med sitt instrument och sjunga. Många människor, både barn och vuxna, kom för att lyssna på honom, och alla älskade att höra hans berättelser om och om igen.

Zethus fnös föraktfullt när han hörde talas om detta. Hur skulle hans brors hus någonsin bli färdigt om han slösade bort tiden på det sättet? Snart blir det vinter, tänkte Zethus, och då kan han minsann komma och be mig om tak över huvudet! Jag ska inte neka honom det, för han är ändå min

bror, men jag ska allt låta honom få veta vilken latmask och slarver han är.

När höstvindarna började blåsa var Zethus fortfarande inte färdig med sitt arbete. Väggarna var resta men taket saknades ännu. Han skulle få ligga i ordentligt om han skulle hinna avsluta bygget innan kylan kom. Medan Zethus slet med takbjälkarna kom Amphion strosande förbi.

”Hur går det?” frågade han vänligt.

”Bra”, sade Zethus. ”Men du, du har väl inte ens fått upp väggarna ännu.”

”Mitt hus är färdigt”, sade Amphion. ”Jag kom för att säga att om du inte blir klar innan kylan kommer får du gärna flytta in hos mig så länge.”

Zethus blev så förvånad att han tappade hammaren.

”Vad säger du? Men du har ju inte alls arbetat lika hårt som jag. Du har mest sjungit och spelat, det är i varje fall vad jag har hört.”

”Det är sant”, sade Amphion, ”men när jag spelade på min lyra och sjöng mina berättelser dansade stenarna av sig själva upp till sina platser och lade sig tillrätta. Jag behövde inte anstränga mig alls. För, käre bror, musiken och sagorna kan uträtta lika mycket som hårt arbete.”

Den här sagan och de andra som jag ska berätta för dig har funnits i över tvåtusen år. Ingen vet exakt var, när eller av vem de berättades för första gången, men vi vet att det hände i det område vid östra Medelhavet som idag kallas Grekland.

På den tiden var Grekland inte ett enda land, utan bestod av många små kungariken på fastlandet, på halvön Peloponnesos och på de hundratals öarna som ligger strödda som stjärnor över havet. Men folket i alla dessa småriken talade samma språk och kallade sig för greker. När grekerna färdades över havet som handelsmän eller erövrare spreds deras berättelser och tron på gudarna som de handlar om till andra folk kring Medelhavet.

De grekiska sagorna har berättats av kvinnor och av män, av unga och av gamla, av blinda och av seende. De har fått människor att skratta och gråta, drömma och längta. De har sjungits till musik och tecknats ner på olika språk och med olika skrivtecken. Barn har lärt sig dem av sina föräldrar och berättat dem vidare för sina småsyskon och längre fram för sina egna barn. Långt efter att människor slutade tro på de grekiska gudarna har berättelserna om dem levt kvar, ända in i den tid som vi själva lever i.

Varje berättare har berättat på sitt eget sätt, med sina egna ord; broderat ut handlingen och lagt till detaljer eller kanske hoppat över ett stycke som verkade tråka ut dem som lyssnade. För berättelserna tillhör alla och vi kan använda dem som vi vill.

Nu är det jag som berättar sagorna, och jag berättar dem på mitt sätt. Därför är de också mina. Och dina, om du vill ha dem och berätta dem vidare.

HUR ALLTING BÖRJADE

För länge, länge sedan fanns ingenting av allt det vi nu ser omkring oss. Det fanns inga skogar, inga berg och floder, inget hav och ingen fast mark. Inga växter, djur eller fåglar, inga människor och inget av allt det som människan har skapat. Det enda som fanns var ett svart hål där jord blandades med luft och eld med vatten. Allt var utan form och utan liv.

Men i den svarta natten rörde sig en vind, och Natten lade ett ägg som glänste vitt som silver. Ur ägget föddes Gaia, Moder Jord. Som ett fast golv sträckte hon ut sig över mörkret och lät bergen skjuta upp och slätterna breda ut sig. Hon skapade floderna och lärde dem att strömma mot havet. Sist födde hon Himlen, Uranos.

Uranos var lika stor och vid som Gaia, och han lade sig genast över henne som ett tungt täcke och kvävde henne näs-

tan med sin omfamning. Han ville göra barn, och Gaia blev gravid gång på gång. Men eftersom Uranos låg ovanpå henne och täppte till alla hennes grottöppningar kunde barnen inte komma ut utan måste stanna kvar inuti sin mor.

När Gaia hade burit tolv barn, sex av vardera könet, stod hon inte ut längre. Hon sade till sina barn att de måste befria sig själva och henne från Uranos tunga makt.

Barnen, som kallades titaner, blev rädda. Hur skulle de våga sätta sig upp mot sin store och mäktige far? Bara den yngste, Kronos, var modig nog att följa sin mors uppmaning. Gaia gav honom en vass kniv och förklarade för honom vad han måste göra.

Uranos sov och snarkade, tungt vilande ovanpå Gaia. Han märkte ingenting när Kronos smög fram och gjorde sig beredd. Först när Kronos skar av hans penis med kniven vaknade Uranos med ett skrik av smärta och förvåning. Han ryggade tillbaka och Gaia blev äntligen befriad från sin börda. Vägen var fri för Uranos och Gaias tolv barn att träda ut i ljuset. Gaia gav dem rådet att gifta sig med varandra, två och två, för några andra levande varelser än de själva fanns ju inte än.

Kronos kastade sin fars penis i havet, men några droppar blod föll på marken och ur dem föddes de tre hämndgudinnorna. I havsvattnet där den avskurna penisen sjönk bildades ett skum, och ur skummet föddes den mäktiga kärleksgudinnan Afrodite. Hon steg iland på ön Cypern, och var hon än satte sina nakna fötter spirade gräs och blommor ur marken.

Uranos själv höll sig i fortsättningen på behörigt avstånd

från Gaia och bredde ut sig högt ovanför henne. Eftersom han är lika stor som hon finns det inte en enda fläck mark på jorden som inte har ett lika stort stycke himmel ovanför sig. På dagen är Himlen ljus och på natten är han mörk, men för att de som lever under hans tak inte ska glömma att det finns både mörker och ljus låter han ibland molnen förmörka dagsljuset och stjärnorna lysa upp natten. Dagar och nätter går och blir till veckor, månader och år, ja, till årtionden och århundraden, för när Kronos skilde Himlen från Jorden började också tiden att röra sig framåt.

Uranos lät regnet falla på jordytan så att träd och planter kunde gro. Gaia skapade de vilda djuren och fåglarna som kunde flyga fritt mellan henne och Himlen. Titanerna, hennes söner och döttrar, hjälpte till att fylla Jorden med liv genom att föda tusentals barn av olika slag. Några av deras barn blev gudar och andra blev nymfer, odödliga varelser som bodde i träd, källor och havsvikar.

Ett av titanernas barn hette Prometheus, och eftersom hans föräldrar var syskon var han både sonson och dotterson till Gaia. Prometheus tyckte att det saknades någonting på jorden – ett slags varelser som skulle likna honom själv och de andra titanerna, men som inte skulle vara odödliga som de. Han tog lerjord och blandade den med vatten, och av leran formade han figurer som kunde gå upprätt i stället för att springa på alla fyra som djuren. Han ville att de nya varelserna inte skulle behöva stirra ner i marken, utan kunna lyfta sin blick mot stjärnhimlen. Så blåste han liv i dem och satte

ner dem på jordytan. Till en början var människorna förvirrade och visste inte vad de skulle ta sig till. De bodde i mörka grottor och var livrädda för de vilda djuren. Men Prometheus lärde dem att odla jorden, att bygga hus, att tämja djur och att bota sjukdomar, liksom många andra nyttiga ting, och snart fann de sig tillrätta.

Eftersom Kronos var den ende av Gaias barn som hade vågat trotsa sin far ansåg han sig vara förmer än sina syskon och ha rätt att härska över dem och allt annat på jorden. Syskonen fann sig i det, men på nätterna kom de tre hämndgudinnorna till Kronos och varnade honom att hans makt inte skulle vara för evigt. En dag, viskade de i hans öra, skulle ett av Kronos egna barn göra uppror mot honom, precis som han själv hade gjort mot sin far Uranos.

När Kronos hörde det blev han både rädd och arg. Skulle någon snorunge ta makten ifrån honom? Nej, det tänkte han sätta stopp för.

Kronos och hans fru Rhea, som också var hans syster, hade inga barn ännu. Men Rhea var gravid, och ju större hennes mage blev, desto mer oroade Kronos sig. När barnet hade fötts bad han om att få hålla det, och innan Rhea hann hindra honom svalde han den lilla flickan hel och hållen. Rhea grät, men ingenting hon kunde säga eller göra hjälpte. Fyra barn till, två flickor och två pojkar, föddes och försvann lika snabbt i Kronos gap.

När Rhea väntade sitt sjätte barn kände hon att hon inte

stod ut med att förlora det på samma sätt. Hon bad sin mor Gaia om råd, och Gaia förklarade att hon visserligen hade hjälpt Kronos till makten, men att det enligt henne bara var naturligt att de unga tog över från de gamla. Gaia höll med sin dotter om att det var grymt av Kronos att sluka sina barn, och hon lovade att hjälpa henne.

I god tid innan barnet skulle födas begav sig Rhea och Gaia till den stora ön Kreta. Där födde Rhea en pojke som fick namnet Zeus. Gaia gömde den lille i en djup grotta och

bad tre nymfer att sköta om honom väl. Om han skrek skulle de själva föra så mycket oväsen att Kronos inte kunde höra barnskriken. Sedan tog Gaia en sten, lika stor och tung som ett spädbarn, och svepte in den i ett tygstycke av samma sort som brukade användas för att linda de nyfödda. Hon gav stenen till sin dotter Rhea och sade åt henne att ta med sig den hem till sin man.

Rhea återvände med platt mage och någonting litet och tygklätt i famnen. ”Låt mig se på barnet!” sade Kronos, och precis som han hade gjort fem gånger förut tryckte han snabbt in det lilla knytet i munnen och svalde det helt. Så lite begrep Kronos att han inte ens märkte att det var en sten han slukat den här gången.

Nymferna tog väl hand om lille Zeus, och han växte upp till en orädd och levnadsglad pojke och så småningom till en modig och handlingskraftig ung man. När Zeus närmade sig vuxen ålder bad han om hjälp från Metis, en nymf som var känd för sin klokhet. Metis gav honom en medicin som var ett starkt kräkmedel och sade åt honom att se till att Kronos drack den.

I hemlighet sökte Zeus upp Rhea och gav henne medicinen. Själv gömde han sig i närheten för att se vad som hände.

Rhea blandade medicinen i den dryck av mjölk och honung som hennes man brukade dricka varje kväll, i hopp om att den skulle få honom att sova djupt och slippa höra hämndgudinnornas illvilliga röster. Kronos drack i djupa drag och greps genast av ett våldsamt illamående.

Först spydde han upp stenen, sedan kom de fem barnen ut, helt oskadda och i omvänd ordning: den yngsta först och den äldsta sist. De hade vuxit i Kronos buk och var nu unga män och kvinnor. När Zeus såg sina fem syskon steg han fram och visade sig för dem som deras ledare.

Kronos hämtade sig aldrig från chocken och illamåendet, men några av de andra titanerna ville inte erkänna Zeus som härskare. Zeus lät de enögda jättarna som kallades cykloper smida ett väldigt vapen åt honom: blixten som han kunde slunga som ett spjut mot sina fiender. Det blev ett långt krig mellan å ena sidan titanerna, å andra sidan Zeus och hans syskon. Ingen dog, eftersom alla var odödliga, men kampen böljade hit och dit och det var först när Prometheus, som egentligen hörde hemma bland titanerna, gick över till Zeus sida som de unga gudarna fick övertaget. Prometheus var nämligen ytterst klok och listig, och Zeus som var mer impulsiv och inte alltid tänkte sig för behövde en sådan rådgivare.

När kriget till slut var över stod Zeus och hans syskon som segrare och titanerna fick erkänna sig besegrade. Men Zeus förstod att den som ensam vill ha all makt väcker avundsjuka och motstånd, så han fördelade världen mellan sig själv och syskonen. Hans ene bror Poseidon fick havet med fiskar, valar och delfiner, och den andre som hette Hades fick underjorden där de döda bor. Äldsta systemen Demeter fick jorden och allt som växer på den.

Men sedan kom Zeus inte på så mycket mer att dela ut till sina yngre systrar, så Hestia fick hemmet och härden där elden

brinner, och Hera fick bli äktenskapets gudinna. (Det sista skulle Zeus få ångra, men det visste han inte än.)

Zeus själv blev himlens och åskans gud och eftersom han ville bo så nära himlavalvet som möjligt bosatte han sig på berget Olympen, som är så högt att dess topp försvinner bland molnen. Demeter kom ofta dit på besök, men bröderna Poseidon och Hades höll sig mest i sina egna riken, den ene i havet och den andre i underjorden.

Nu var allt i sin ordning i världen, så som det borde vara. Eller så skulle det i alla fall ha blivit om både gudar och människor hade begripit sitt eget bästa och låtit bli att ställa till så mycket dumheter och bråk.

TÄVLINGEN MELLAN ATHENA OCH POSEIDON

Somliga säger att det var Afrodite som fick Zeus att bli kär i nästan varenda kvinnlig varelse som han träffade – gudinnor, nymfer och till och med vanliga dödliga kvinnor. De menar att kärlekens gudinna ville visa den store guden att hur stark och mäktig han än var så fanns det en kraft som var starkare och mäktigare än han. Hur det än låg till med den saken fick Zeus så många barn att det knappt går att räkna dem, och nästan alla hade olika mammor.

Först gifte sig Zeus med nymfen Metis, hon som hade hjälpt honom att befria sina syskon ur Kronos mage. Han tyckte att det kunde vara bra med en klok hustru, eftersom han själv inte alltid var så snabbtänkt. Men när Metis blev med barn fick Zeus höra en spådom som sade att om barnet blev en

pojke skulle han störta sin far från makten, precis som Zeus själv hade störtat Kronos och han i sin tur Uranos.

Zeus kom inte på någon bättre lösning än den som hans far använt, fast han vågade inte ens vänta tills barnet var fött utan slukade den gravida Metis hel och hållen.

Efter en tid fick Zeus en fruktansvärd huvudvärk. Det var som om någon bultade och bankade med en stor hammare på insidan av hans panna och tinningar. Till slut bad Zeus sin kusin Prometheus att hämta en yxa och hugga upp ett hål i pannan. Ur hålet sprang en ung flicka ut och ropade glatt.

Som dotter till Zeus och Metis hade Athena ärvt sin fars styrka och sin mors klokhets. Hon blev vishetens gudinna och hade den kloka ugglan som sin egen fågel. Athena gifte sig aldrig och hade inte ens några kärlekshistorier, för hon tyckte inte att någon gud – och ännu mindre någon dödlig människa – var värd hennes kärlek.

Prometheus var ju den som hade hjälpt Athena att födas ur Zeus huvud, och därför var han som en sorts gudfar till henne. Tillsammans undervisade de människorna i alla slags nyttiga förmågor och vetenskaper, som konsten att mäta tiden och göra matematiska beräkningar, att bygga skepp och att navigera på havet, liksom att tillverka verktyg, dreja krukor av lera, spinna och väva. Athena lärde dem också hur de skulle tämja hästar, sela dem och spänna dem framför en vagn. Allra viktigast, åtminstone för oss sagoberättare, var ändå att Athena och Prometheus uppfann alfabetet och skrivkonsten och lärde ut dem till människorna.

På halvön Attika byggde människorna en rik och mäktig stad. Både Athena och hennes farbror Poseidon ville bli stadens särskilda beskyddare, för på den tiden hade varje stad i Grekland en särskild gud som människorna offrade till och som hjälpte dem när det blev krig, översvämning eller andra olyckor. Folket i staden sade till Athena och Poseidon att den som kunde ge dem den bästa gåvan skulle bli deras egen gud och att de skulle bygga det mest praktfulla templet på jorden åt honom eller henne.

Allt folket i staden samlades på kullen Akropolis för att vara med om tävlingen mellan de två gudarna. Först slog Athena sitt spjut i marken, och ett träd växte upp ur jorden. Det var ett oansenligt träd med knotig stam och gråaktiga blad. Bland bladen växte små frukter, grågröna de också. När folket smakade på frukterna var de hårda och beska.

Poseidon skrattade och pekade finger åt Athenas träd. Om hon nu skulle ge stadsborna ett träd, sade han, kunde det väl ha varit högt och ståtligt, med frisk grönska och saftiga frukter.

Nu var det Poseidons tur, och han var segerviss. Han grep sin treudd, ett spjut med tre spetsar som var hans speciella kännetecken, och stötte den hårt mot klippväggen. Fram forsade en ström av klart vatten.

Vatten! Friskt dricksvatten var något som folket i staden verkligen behövde, för klimatet var torrt och ibland regnade det inte på flera månader.

Men när de första av dem tagit var sin munfull av vattnet började de genast spotta och fräsa. Havsguden Poseidon hade

inte tänkt på att det är skillnad på olika slags vatten, sådant som går att dricka och sådant som är odrickbart. Vattnet i hans källa var salt som havsvatten.

Stadens invånare var besvikna. Beska frukter och salt vatten, var det det bästa gudarna kunde erbjuda dem? Men Athena bredde ut sin mantel under olivträdet och skakade det försiktigt så att frukterna föll ner utan att gå sönder. Hon lade dem i ett stenkar och pressade ut oljan ur dem med hjälp av en tung sten. Olivoljan var inte alls besk utan smakade friskt och gott och gick att använda både till matlagning och i lampor som brann med en fin låga utan att sota ner. Det allra bästa var att olivträdet kunde växa var som helst på karga bergssluttningar och knappt behövde något vatten alls.

Alla i staden var överens: Athena hade gett dem den bästa gåvan. De gjorde henne till sin skyddsgudinna och gav staden namnet Aten – och så heter den än idag. Om du kommer dit kan du se det som är kvar av Athenas tempel, högst uppe på berget Akropolis, och intill det växer ett olivträd. Men om det är samma träd eller inte, det vågar jag inte säga.